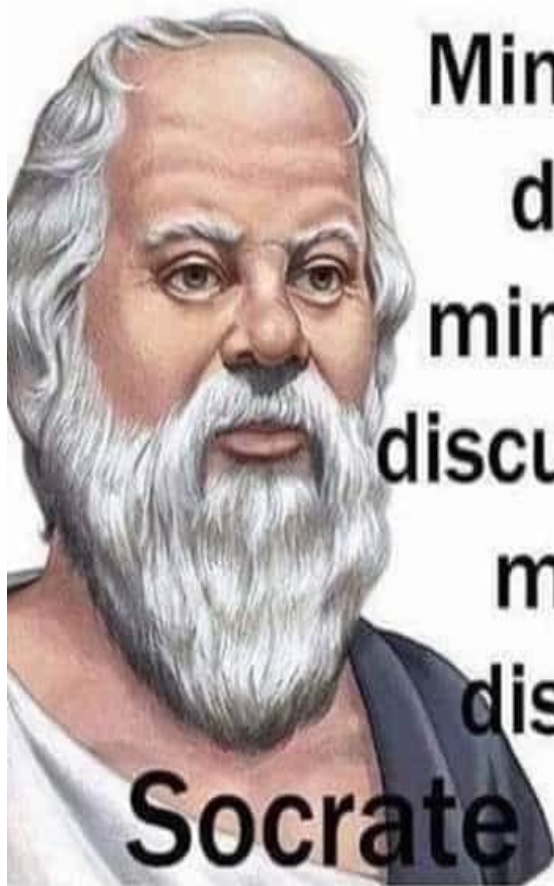

Adrian Petrușel

Ecuatii Diferențiale

**Mințile puternice
discută idei,
mințile mediocre
discută evenimente,
mințile slabe
discută oameni.**

Socrate

Cuprins

Introducere	iii
1 Noțiunea de ecuație diferențială	1
1.1 Noțiunea de ecuație diferențială. Tipuri de soluții	1
1.2 Probleme asociate unor ecuații diferențiale	6
1.3 Exerciții rezolvate și propuse	8
1.4 Concluzii	10
Bibliografie	10

Introducere

Scopul acestui curs este de a prezenta principalele noțiuni și rezultate din teoria ecuațiilor diferențiale și a sistemelor dinamice generate de acestea. În plus, vom discuta tangențial și despre unele clase de ecuații integrale, ce se leagă în mod natural de unele probleme asociate ecuațiilor diferențiale de ordinul 1 sau ordinul 2. Principalele teme sunt: 1. Ecuații diferențiale și ecuații integrale rezolvabile efectiv; 2. Modele matematice guvernate de ecuații diferențiale; 3. Teoreme de existență și unicitate pentru problema lui Cauchy asociată unei ecuații diferențiale via principiul contracției al lui Banach; 4. Sisteme de ecuații liniare de ordinul 1; 5. Sisteme dinamice generate de ecuații diferențiale.

Materialul de față este împărțit pe capitole, fiecărui capitol corespunzând unui curs și unui seminar. Cursul explică pe larg noțiunile și rezultatele fundamentale mai sus enumerate, iar seminarul va considera exerciții și probleme aplicative (rezolvate și propuse). Cât privește laboratorul, acesta se va face după programul afișat în orar. Titulari de laborator sunt colegii, lect.dr. Monica Bota și drd. Andrei Stan. Tematica acestuia este următoarea:

1. Introducere în Maple/Sage;
2. Ecuații diferențiale de ordinul 1;
3. Sisteme de ecuații diferențiale de ordinul 1
4. Ecuații diferențiale de ordinul 2;
5. Modele matematice guvernate de ecuații diferențiale;
6. Metoda aproximațiilor succesive și noțiuni de stabilitate;
7. Evaluare.

Prezența este obligatorie la seminar și laborator, absența la mai mult de un laborator sau mai mult de două seminarii atrăgând după sine

neprierea în examenul din sesiunea și, astfel, nepromovarea examenului. Temele rezolvate (10 exerciții dintre cele propuse în primele 10 capitole, câte unul din fiecare capitol, la alegerea studentului) se încarcă pe platforma MS - Teams, în echipa fiecărei grupe, în format pdf cu denumirea *nume.prenume.grupa*. De exemplu: *adrian.petrusel.121*. Termenul limită: 10 ianuarie 2022. În caz de similitudine între una sau mai multe teme, ambele/toate se anulează și punctajul acordat va fi zero. De asemenea, în ceea ce privește conectarea la activitatea de seminar și laborator, se va respecta componența anunțată a grupelor/subgrupelor.

Nota finală la disciplina *Ecuatii diferențiale* este compusă din: 10% - activitatea la curs și seminar, 10% - realizarea temelor propuse, 20% - lucrarea de control de la seminar (săptămâna a șasea), 10% - realizarea proiectului de laborator, 50% - nota de la examenul scris din sesiune (care trebuie să fie minim 5,00).

Cursul de Ecuatii Diferențiale se va desfășura pe platforma MS - Teams (MS - T). Date privind conectarea:

Conectare MS - T curs, Ecuatii diferențiale (Curs 2021-2022), cod: m6r9aeb

Conectare MS - T, seminarul grupei de Matematică (Ecuatii Diferențiale (Seminar: grupa 121, 2021-2022)), cod: d4z2u8o; titular seminar: Petrușel A.

Conectare MS - T, pentru seminarul grupei de Matematică informatică (Ecuatii Diferențiale (Seminar: grupa 321, 2021-2022)), cod: v98cyn8; titular seminar: Petrușel A.

Conectare MS - T, pentru seminarul grupei de Matematică informatică (322), cod: aknjsfx titular seminar: Bota M.

Conectare MS - T, pentru seminarul grupei de Matematică informatică (323), cod: frlfnq titular seminar: Bota M.

Studentii sunt rugați să se înscrie la curs și seminar, folosind informațiile de mai sus. În cazul seminarului/laboratorului, prin platformă, vom transmite informații și materiale utile pentru studenți.

Alte informații:

A. Petrușel (<http://math.ubbcluj.ro/petrusel/>),

M. Bota (<http://math.ubbcluj.ro/bmonica>),

A. Stan (E-mail: andrei.stan.1@stud.ubbcluj.ro).

Adrian Petrușel

Septembrie 2021

Capitolul 1

Noțiunea de ecuație diferențială

1.1 Noțiunea de ecuație diferențială. Tipuri de soluții

O ecuație diferențială este o ecuație în care necunoscuta este o funcție de o variabilă reală (să zicem $x = x(t), t \in I$, cu I interval al axei reale) și ea apare în ecuație împreună cu derivatele sale de ordin întreg.

Comentariu istoric. Se pare că termenul de "equatio differentialis" a fost folosit pentru prima dată în 1676 de Gotfried Wilhelm von Leibnitz pentru a desemna problema determinării unei funcții ce satisface o relație în care apare ea și unele derivate ale ei. Totuși, un mare merit în lansarea acestui domeniu al matematicii, îl are Isaac Newton, cel care introduce în 1665 noțiunea de "fluxion", derivata de astăzi. Mai mult, în 1687, același Isaac Newton a introdus și rezolvat un tip important de ecuație diferențială, anume ecuația diferențială liniară de ordinul I. Contribuții importante la rezolvarea efectivă a ecuațiilor diferențiale au adus: Jean

Bernoulli, Jacopo Riccati, Leonard Euler, Jean Le Rond D' Alembert, Alexis Clairaut, Joseph Lagrange, ...

O ecuație diferențială ordinară este o ecuație diferențială în care funcția necunoscută și derivatele sale apar pe aceeași argument notat, de exemplu, cu t . Un exemplu de ecuație diferențială ordinară este ecuația

$$x''(t) - t^2x'(t) + 3tx^2(t) = \arctan t, t \in [0, \infty[.$$

Dacă în ecuația diferențială există o modificare a argumentului, atunci ecuația respectivă se numește ecuație diferențială cu argument modificat. De exemplu, dacă $\tau > 0$ este o constantă reală dată, atunci ecuația

$$x''(t) + 2x'(t) - x(t - \tau) = t^2, t \in \mathbb{R}$$

este o ecuație cu argument modificat, mai exact cu argument întârziat. O ecuație diferențială de ordinul $n \in \mathbb{N}^*$ este o ecuație în care funcția necunoscută apare împreună cu derivatele sale, iar ordinul cel mai mare al derivatei este n . De exemplu, ecuația

$$x''(t) - tx(t) = \sin t, t \in \mathbb{R}$$

este o ecuație diferențială ordinară de ordinul 2.

Relativ recent, odată cu progresul realizat în domeniul derivatei de ordin fracționar, o clasă importantă de ecuații o constituie clasa ecuațiilor diferențiale fracționare.

În ceea ce urmează, dacă I este un interval al axei reale, vom nota cu $C(I, \mathbb{R}^n)$ spațiul funcțiilor continue pe I cu valori în \mathbb{R}^n , iar cu $C^m(I, \mathbb{R}^n)$ spațiul funcțiilor continue pe I cu toate derivatele continue pe I până la ordinul m . Dacă $n = 1$ vom scrie pe scurt $C(I)$ sau $C^m(I)$.

Definiție. Fie $f : D \subseteq \mathbb{R} \times \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ o funcție continuă pe D . Un sistem de ecuații diferențiale de ordinul 1 în formă normală Cauchy este dat de

$$X'(t) = f(t, X(t)). \quad (1.1)$$

1.1. NOȚIUNEA DE ECUAȚIE DIFERENȚIALĂ. TIPURI DE SOLUȚII

Printr-o soluție a sistemului (1.1) pe intervalul I al axei reale înțelegem o funcție $\varphi : I \rightarrow \mathbb{R}^n$ ce satisface:

- (i) $\text{Grafic}(\varphi) := \{(t, \varphi(t)) : t \in I\} \subset D$;
- (ii) φ este derivabilă pe I ;
- (iii) $\varphi'(t) = f(t, \varphi(t))$, oricare ar fi $t \in I$.

Să remarcăm faptul că, din (ii) și (iii), folosind faptul că f este continuă, avem că $\varphi \in C^1(I, \mathbb{R}^n)$.

Observație. Dacă explicităm

$$X(t) := \begin{pmatrix} x_1(t) \\ \cdots \\ x_n(t) \end{pmatrix},$$

respectiv

$$f := \begin{pmatrix} f_1 \\ \cdots \\ f_n \end{pmatrix},$$

atunci (1.1) se reprezintă desfășurat ca un sistem de n ecuații diferențiale de ordinul 1 de forma

$$\begin{cases} x_1'(t) = f_1(t, x_1(t), \dots, x_n(t)), \\ \cdots \\ x_n'(t) = f_n(t, x_1(t), \dots, x_n(t)), \end{cases} \quad (1.2)$$

unde $f_i : D \rightarrow \mathbb{R}$ sunt funcții continue pentru $i \in \{1, 2, \dots, n\}$.

Corespunzător, soluția sistemului (1.2) se reprezintă

$$\varphi(t) := \begin{pmatrix} \varphi_1(t) \\ \cdots \\ \varphi_n(t) \end{pmatrix}$$

Observație. În particular, $X'(t) = f(X(t))$ este un sistem autonom de ecuații diferențiale de ordinul 1. Deseori, mai ales în procesul de modelare matematică, suntem interesați de găsirea soluțiilor sistemelor autonome ce sunt constante în timp. Acestea se numesc soluții echilibru

sau soluții staționare ale sistemului dat. Evident, în aceste cazuri avem că $X'(t) = 0, t \in I$ și, în consecință, soluțiile echilibru ale sistemului $X' = f(X)$ se obțin rezolvând sistemul $f(X) = 0$.

Comentariu istoric. Notățiile derivatei unei funcții $x = x(t)$ date de-a lungul timpului:

$$\begin{aligned} \frac{dx}{dt} &- \text{ a fost dată de Leibnitz,} \\ \dot{x}(t) &- \text{ a fost dată de Newton,} \\ x'(t) &- \text{ a fost dată de Lagrange.} \end{aligned}$$

Definiție. Fie $F : E \subseteq \mathbb{R}^{n+2} \times \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ o funcție continuă pe E . O ecuație diferențială de ordinul n în formă implicită este dată de

$$F(t, x(t), x'(t), \dots, x^{(n)}(t)) = 0, \quad (1.3)$$

unde $x^{(n)}$ notează derivata de ordinul n a funcției x .

Printr-o soluție a ecuației (1.3) pe intervalul I al axei reale înțelegem o funcție $\varphi : I \rightarrow \mathbb{R}$ ce satisface:

- (i) $\varphi \in C^n(I, \mathbb{R})$;
- (ii) $(t, \varphi(t), \varphi'(t), \dots, \varphi^{(n)}(t)) \in E$, oricare ar fi $t \in I$;
- (iii) $F(t, \varphi(t), \varphi'(t), \dots, \varphi^{(n)}(t)) = 0$, oricare ar fi $t \in I$.

Observație. În anumite condiții, ecuația (1.3) poate fi rescrisă sub forma

$$x^{(n)}(t) = G(t, x(t), x'(t), \dots, x^{(n-1)}(t)), \quad (1.4)$$

ceea ce reprezintă forma normală Cauchy a unei ecuații diferențiale de ordinul n .

Exemplu. Fie ecuația diferențială de ordinul 1 $x'(t) = x(t), t \in \mathbb{R}$. Funcția $\varphi(t) = e^t, t \in \mathbb{R}$ este o soluție explicită a ecuației pe \mathbb{R} . Mulțimea tuturor soluțiilor ecuației date este $S = \{\varphi(t) = ce^t, t \in \mathbb{R} : c \in \mathbb{R}\}$.

Definiție. Fie J un interval al axei reale, $g : D := J \times \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ o funcție continuă și ecuația diferențială de ordinul 1

$$g(t, x(t), x'(t)) = 0, t \in J. \quad (1.5)$$

1.1. NOȚIUNEA DE ECUAȚIE DIFERENȚIALĂ. TIPURI DE SOLUȚII 5

Prin definiție, relația

$$h(t, \varphi(t)) = 0, t \in I \quad (1.6)$$

este o soluție în formă implicită a ecuației (1.5) pe intervalul $I \subseteq J$ dacă orice funcție $\varphi \in C^1(I, \mathbb{R})$ ce verifică (1.6) pe intervalul I este o soluție a ecuației (1.5) pe intervalul I .

Exemplu. Fie ecuația diferențială de ordinul 1 $x'(t) = x(t), t \in \mathbb{R}$.
Relația

$$\ln |\varphi(t)| = t, t \in \mathbb{R}$$

definește o soluție în formă implicită a ecuației date pe \mathbb{R} .

Definiție. Fie J un interval al axei reale, $g : D := J \times \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ o funcție continuă și ecuația diferențială de ordinul 1

$$g(t, x(t), x'(t)) = 0, t \in J. \quad (1.7)$$

Prin definiție, relațiile

$$\begin{cases} t = \psi(s), \\ x = \zeta(s), s \in I \end{cases} \quad (1.8)$$

(unde $\psi, \zeta \in C^1(I, \mathbb{R})$ sunt funcții cunoscute) definesc o soluție în formă parametrică a ecuației (1.7) pe intervalul $I \subseteq J$ dacă:

(a) $\psi'(s) \neq 0$, oricare ar fi $s \in I$ și $(\psi(s), \zeta(s), \frac{\zeta'(s)}{\psi'(s)}) \in D$ oricare ar fi $s \in I$;

(b) $g(\psi(s), \zeta(s), \frac{\zeta'(s)}{\psi'(s)}) = 0$, oricare ar fi $s \in I$.

Exemplu. Fie ecuația diferențială de ordinul 1 $x'(t) = x(t), t \in \mathbb{R}$.
Relațiile

$$\begin{cases} t = s, \\ x = 2e^s, s \in \mathbb{R} \end{cases}$$

definesc o soluție în formă parametrică a ecuației date.

Definiție. Prin definiție, graficul unei soluții de ecuație diferențială se numește curbă integrală.

1.2 Probleme asociate unor ecuații diferențiale

În teoria ecuațiilor diferențiale și, mai ales, în aplicațiile în lumea reală ale acestora, câteva probleme asociate ecuațiilor se studiază.

A. Problema cu condiții inițiale (Problema lui Cauchy).

Fie $f : D \subseteq \mathbb{R} \times \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ o funcție continuă pe D și sistemul de ecuații diferențiale de ordinul 1 dat de

$$X'(t) = f(t, X(t)). \quad (1.9)$$

Problema cu condiții inițiale asociată sistemului (1.9) constă în determinarea soluțiilor sistemului de mai sus se satisfac suplimentar condiția

$$X(t_0) = X^0, \quad (1.10)$$

unde valoarea $(t_0, X^0) \in D$ este cunoscută.

În acest caz, problema cu condiții inițiale este reprezentată prin

$$\begin{cases} X'(t) = f(t, X(t)) \\ X(t_0) = X^0. \end{cases}$$

Observație. Fie o ecuație diferențială de ordinul n în forma normală Cauchy, de forma

$$x^{(n)}(t) = G(t, x(t), x'(t), \dots, x^{(n-1)}(t)), \quad (1.11)$$

unde $G : D \subseteq \mathbb{R} \times \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ este o funcție continuă dată.

Ecuația de mai sus este echivalentă cu un sistem de n ecuații diferențiale de ordinul 1. Într-adevăr, notăm: $x_1 := x, x_2 := x', x_n := x^{(n-1)}$. Atunci (1.11) este echivalentă cu sistemul

$$\begin{cases} x_1'(t) = x_2(t) \\ x_2'(t) = x_3(t) \\ \dots \\ x_{n-1}'(t) = x_n(t) \\ x_n'(t) = G(t, x_1(t), \dots, x_n(t)). \end{cases} \quad (1.12)$$

Astfel, dacă notăm

$$X(t) := \begin{pmatrix} x_1(t) \\ \dots \\ x_n(t) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x(t) \\ x'(t) \dots \\ x^{(n-1)}(t) \end{pmatrix}$$

și

$$X^0 := \begin{pmatrix} x_1^0 \\ x_2^0 \\ \dots \\ x_n^0 \end{pmatrix}$$

folosind observația de mai sus, problema cu valori inițiale asociată ecuației (1.11) este:

$$\begin{cases} x^{(n)}(t) = G(t, x(t), x'(t), \dots, x^{(n-1)}(t)) \\ x(t_0) = x_1^0 \\ x'(t_0) = x_2^0 \\ \dots \\ x^{(n-1)}(t_0) = x_n^0, \end{cases} \quad (1.13)$$

unde valoarea $(t_0, X^0) \in D$ (cu $X^0 = (x_1^0, \dots, x_n^0)$) este dată.

Cometariu istoric. Jean le Rond D'Alembert observă în 1770 că orice ecuație diferențială de ordin superior se poate reduce în mod echivalent la un sistem de ecuații diferențiale de ordinul 1.

B. Problema cu condiții pe frontieră (Probleme de tip Dirichlet/Neumann).

Fie o ecuație diferențială de ordinul 2 în forma normală Cauchy, de forma

$$x''(t) = g(t, x(t), x'(t)), \quad (1.14)$$

unde $g : [a, b] \times \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ este o funcție continuă dată, iar $[a, b]$ este un interval nedegenarat al axei reale.

Printr-o problemă cu condiții pe frontieră de tip Dirichlet asociată ecuației (1.14) înțelegem următoarea problemă

$$\begin{cases} x''(t) = g(t, x(t), x'(t)), t \in [a, b] \\ x(a) = \alpha \\ x(b) = \beta, \end{cases} \quad (1.15)$$

unde $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$ sunt valori cunoscute.

Printr-o problemă cu condiții pe frontieră de tip Neumann asociată ecuației (1.14) înțelegem următoarea problemă

$$\begin{cases} x''(t) = g(t, x(t), x'(t)), t \in [a, b] \\ x'(a) = \alpha \\ x'(b) = \beta, \end{cases} \quad (1.16)$$

Dacă ecuației (1.14) asociem condiții pe frontieră de tipul

$$\begin{cases} a_1x(a) + a_2x'(a) = \alpha \\ b_1x(b) + b_2x'(b) = \beta, \end{cases} \quad (1.17)$$

unde $a_1, a_2, b_1, b_2, \alpha, \beta \in \mathbb{R}$ sunt valori date, avem o problemă cu condiții pe frontieră de tip mixt.

1.3 Exerciții rezolvate și propuse

A. Exerciții rezolvate.

1) Fie ecuația diferențială $x'(t) = g(t), t \in I$ (unde $g \in C(I)$ și $I \subset \mathbb{R}$ este un interval).

Se cere:

- să se scrie mulțimea soluțiilor ei;
- să se rezolve explicit în cazurile $g(t) = t \cos t, g(t) = t^2 \ln t, g(t) = \arcsin t, g(t) = \arctan t$, precizându-se de fiecare dată domeniul maxim.
- să se rezolve problema

$$\begin{cases} x'(t) = g(t) \\ x(1) = 1, \end{cases}$$

unde $g : [0, 2] \rightarrow \mathbb{R}$ este dată de relația

$$g(t) = \begin{cases} 2t - 1, & t \in [0, 1], \\ te^{t-1}, & t \in]1, 2]. \end{cases}$$

2) Fie ecuația diferențială

$$x'(t) = 2x(t), t \in [0, \infty[.$$

a) Dați exemple de soluții ale ecuației: soluție în formă explicită, soluție în formă implicită și soluție în formă parametrică.

b) Precizați o soluție a problemei cu valori inițiale formată din ecuația dată și condiția $x(0) = -1$.

3) Fie problema cu valori inițiale (problema lui Cauchy)

$$\begin{cases} x'(t) = -2t, t \in \mathbb{R} \\ x(1) = \eta, \end{cases} \quad (1.18)$$

unde $\eta \in \mathbb{R}$ este dată. Precizați o soluție a acestei probleme.

4) Fie ecuația diferențială $x''(t) = g(t), t \in I$ (unde $g \in C(I)$, iar $I \subset \mathbb{R}$ este un interval). Se cere să se scrie mulțimea soluțiilor ei.

5) Fie problema Dirichlet

$$\begin{cases} x''(t) = x(t), t \in [0, 1] \\ x(0) = 1, x(1) = \frac{2}{e} - e. \end{cases} \quad (1.19)$$

Precizați o soluție a a acestei probleme.

B. Exerciții propuse.

1) Să se rezolve problema

$$\begin{cases} x'(t) = g(t) \\ x(0) = 0, \end{cases}$$

unde $g : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ este dată de relația

$$g(t) = \begin{cases} \sqrt{t}, & t \in [0, \infty[, \\ \ln(t^2 + 1), & t \in]-\infty, 0]. \end{cases}$$

2) Fie ecuația diferențială $x'(t) = -x(t), t \in \mathbb{R}$. Dați exemple de soluții ale ecuației: soluție în formă explicită, soluție în formă implicită și soluție în formă parametrică.

3) Fie problema cu valori inițiale (problema lui Cauchy)

$$\begin{cases} x'(t) = -x(t), t \in [0, \infty[\\ x(0) = \eta, \end{cases} \quad (1.20)$$

unde $\eta \in \mathbb{R}$ este dată. Precizați o soluție a acestei probleme.

4) Fie problema Dirichlet

$$\begin{cases} x''(t) = \sin t, t \in [0, \frac{\pi}{2}] \\ x(0) = 0, x(\frac{\pi}{2}) = 1. \end{cases} \quad (1.21)$$

Precizați o soluție a a acestei probleme.

1.4 Concluzii

În acest paragraf am prezentat câteva clase de ecuații și sisteme de ecuații diferențiale, precum și cele mai importante tipuri de probleme asociate lor. A fost definită noțiunea de soluție, în cele trei ipostaze în care ea poate să apară: soluție în formă explicită, soluție în formă implicită și soluție în formă parametrică. Prin exemple și exerciții, ”am ghicit” expresii ale soluțiilor, fără să avem (deocamdată) o metodă riguroasă și clară de rezolvare.

În ceea ce urmează ne va interesa:

1) metode de rezolvare efectivă a ecuațiilor și sistemelor de ecuații diferențiale (până la ordinul 2);

2) studiul existenței, unicității, aproximării și a dependenței continue de date pentru probleme asociate unor clase de ecuații diferențiale;

3) aspecte dinamice în teoria ecuațiilor diferențiale.

Bibliografie

- [1] R. PRECUP, Ecuatii diferențiale, Risoprint, Cluj-Napoca, 2011.
- [2] I.A. RUS, Ecuatii diferențiale, ecuații integrale și sisteme dinamice, Transilvania Press, Cluj, 1996.
- [3] I.A. RUS , P. PAVEL, Ecuatii diferențiale, Ed. Did. Pedag., Bucuresti, 1982.
- [4] V. BARBU, Ecuatii diferențiale, Ed. Junimea, Iași, 1985.
- [5] I.I. VRABIE, Differential Equations, World Scientific, New Jersey, 2011.
- [6] A. CERNEA, Elemente de teoria ecuațiilor diferențiale, Editura Univ. București, 2010.
- [7] D.V. IONESCU, Ecuatii diferențiale și integrale, Ed. Did. Ped., Bucuresti, 1972.
- [8] L. PERKO, Differential Equations and Dynamical Systems, Springer-Verlag, New York, 2001
- [9] A. GRANAS, J. DUGUNDJI, Fixed Point Theory, Springer, Berlin, 2003.
- [10] E. ZEIDLER, Nonlinear Functional Analysis and its Applications. I. Fixed Point Theorems, Springer Verlag, New York, 1986.